

Zoran Đerić

POVRATAK KUĆI

Prema različitim podacima, izvan nacionalnih granica Poljske živi između 6 i 9 miliona Poljaka.

Pielgrzymstwo – poljski izraz za hodočašće, stranstvovanje, putovanje, mnogo više nego termin emigracija – u naslovu je mnogih poljskih knjiga. Svojevrsni vodiči, putopisi, lepi ali i teški trenuci, dani, godine u životu putnika, pa i emigranata.

U knjizi jednostavnog naslova *Emigranci/Emigranti* (London, 1988), Tadeuš Niček iznosi razloge za emigraciju: intelektualac emigriра u želji da bude slobodan, a običan čovek putuje u svet da bi zaradio novac. Postavlja i retorično pitanje: da li je to nemoralno? "Emigracija je uglavnom produkt bede, a potom duhovne gladi, koja je uostalom rezultat prethodne izreke." Malo dalje, primećuje da je emigracija porazavajuća u svakom slučaju: poraženi su podjednako i onaj koji je otiašao zbog novca a živi u bedi, kao i onaj koji je došao po slobodu, a oseća se kao i pre podjarmljeno. U tome je drama svake emigracije, pa i književne.

Najveća poljska emigracija došla je kao posledica Drugog svetskog rata. Naziva se *Drugom emigracijom*, pošto joj je prethodila ona 30-godina XIX veka, u kojoj su bili Mickijević, Krasinjski, Tovianjski... Kako je ta emigracija zapamćena i kao *Velika*, imala uz to (a i adekvatno svom imenu) istorijsku ulogu i značenje, onda se ova druga naziva i *Malom* (v. Witold Filler / Vitold Filer, *Literatura Malej emigracji / Književnost Malej emigracije*, Varšava 1970). Mi joj time ne umanjujemo značaj (kao što to čini Feler, iz ideološke, domovinske, pozicije. Naprotiv, ona je ta koja je glavni predmet naših istraživanja, i potom, književnog vrednovanja).

Činjenice su sledeće: 9. maja 1945. godine ostalo je na Zapadu oko 200 pisaca i publicista iz Poljske. Neki su se kasnije i vratili u Poljsku, kao Tuvim i Bronjevski, a među intelektualnom elitom u emigraciji ostali su pisci: Kažimjež Vježinjski, Jan Lehonj, Juzef Vitlin, Stanislav Balinjski... 1951. godine zatražio je azil Česlav Miloš, do tada zaposlen u Ambasadi Poljske u Parizu. Posle 30 godina izgona, zahvaljujući Nobelovoj nagradi (koju je dobio 1980) i političkim promenama u Poljskoj, Miloš je imao trijumfalni povratak. Posle izbacivanja sa univerziteta, od 1980. godine, u emigraciji se našao Adam Zagajevski, koji sada živi i radi u Evropi i Americi, a godinu dana kasnije u Ameriku je otiašao i Stanislav Baranjčak. I jedan i drugi poslednjih godina objavljuju svoje nove knjige, kako pesničke, tako i eseističke, odnosno prozne, najpre u Poljskoj, pa onda i u sredinama koje su im pružile utočište (Pariz, London, Njujork).

Poljaci koji su živeli u tzv. Pograničju, do 1917. godine, takođe su bili osuđeni na selidbu i progonstvo iz svog zavičaja. Revolucija i nove poljske granice, povučene Riškim traktatom 1921. godine, odvelo je hiljade ljudi u sovjetske logore ili u sibirsko izgnanstvo. S druge strane, Poljska je postala utočište za izbeglice sa Istoka (posebno iz Kijeva, Lvova i Vilna). Miloš smatra da se ovaj egzodus mora posmatrati uz onaj iz 1945. godine, jer je u osnovi isti.

Poljska je, po svom geografskom položaju, u samom središtu Evrope, a kroz nju se prelамају интереси Истока и Запада. Полjsка је, истовремено, и место где су се дубоко пројимале две религије: хришћанство (католицизам и православље) и јудаизам (Јевреји). А то је оставило неизбрисive tragove у култури, како краја, тако и свих оних који су га напуштали и односили је са собом као духовност, као унутрашње обележје, као судбину од које се не може побећи...

... Тувим, Вјејински, Витлин, Лехонј, Ват, Милош, Загајевски, Баранђак... песници, који су најчешће били бескућници, сада су се скрасили по родним градовима, негде у свом звијацу. Не само улице, већ и библиотеке, па чак и универзитети nose имена највећих. Помalo пародоксално – они који су за живота били бескућници, скитнице и проганјани, сада, постумно, именују институције, "stanuju" у свим градовима своje домовине, "улазе" на велика врата. Они, који за живота нису могли да објављују своje knjige u матићnoj književnosti, сада постају класичи, школски писци, обавезна универзитетска литература. Пишу се дисертације о њима, njihovom животу и делу...

Savremniци враћају дугове прошlosti.

Iсторија је увек била "учiteljica" али и опомена: како не треба чинити. Ипак, као по неквом неписаном правилу, грешке се понављају, па *Прошlost dugo traje* (како је то приметио један српски надреалист, испоставља се да је био и те како реалан).

Тема дома, односно бездомности у песништву, nije нова, већ увек актуелна. Наš век је prepun бескућника. Putnici, skitnice, prognani ili oni koji su krenuli u potragu za другачijim, novim, па i boljim животом, искustvima – увек су пред тудим вратима, чак i kad su im ona širom otvorena, то ne значи увек доброđošlicu. Može da bude privремено utočište, склонište, па i dom, ali ne i trajno rešenje problema који bi se pojednostavljeno mogao označiti као *Egzil* (лат. *Exsilium*: 1. прогонство, прогонство, изгнанство, избеглиштво; иселjenje из домовине, prisilno, а и добровољно; 2. место прогонства). Egzil nije само судбина песника, наравно, ali njihovi стихови су (верujem kao i jedan od njih, Česlav Miloš) за мene jedino autentično сvedočanstvo. Postoje i друга сведоčanstva, дневници и хронике, knjige i новине, фотографије i sve ono што припада историји, ipak, само он што је propušteno kroz песничку (a vizuru, taj lični doživljaj, само mi je on uverljiv, искрен, па чак iako nije celovit (a nije), nego fragmentaran, dovoljan je da obasija jedan trenutak iz прошlosti.

Судбина прогнаника је, најчешће, таква да ih никад не враћа назад, на место са ког су proterani. Iako то nije, обавезно, место под сунцем, они остaju većito u njegovoј сenci. Bez obzira на место боравка, usud песника је језик, матерњи, али и језик с лепотом dubokog poniranja u smisao življења i pevanja. Pesnik je na njega осуђен, или, како bi то приметио Josif Brodski – заробљен u матерњем језику као u свемирској kapsuli – izvan nje ili njega nema mu opstanka. Bilo gde da je odbačen, da комуника са зvezdama песник може jedino na језику који je posisao sa majčinim mlekom.

To je književnost koja je nastala izvan родног tla, ali nad којом se i dalje nadnosi родно поднеblje. Отуда неизбеžna nostalгија, туга за zavičajem, čežnja за родним крајем, за оним што је некада било drago. Najчešće je то sećanje на detinjstvo. Nostalgija je, pre svega, emotivna reakcija која objedinjuje u себи i ljubav i бол.

Često je satkana od snova. U svakom slučaju, najprisutnije i najizrazitije pesničko osećanje.

Drugo, podjednako snažno i prisutno, osećaj otuđenosti. Već filozofski problem. Usamljenost u svetu, заробљеност u свом језику, култури, teškoća da se uklopi u novi, тudi свет, доводи до izolovanja, ne само fizičkog, nego i duhovnog. Како су mnoga izgananstva političke prirode, osećaj otpadništva još je izrazitiji, evidentan i u literaturi, podjednako u knjigama које o egzilantima pišu drugi, као и u njihovim memoarima, esejima, али и u песништву. Nepripadanje, odbačenost, usamljenost u svetu, истовремено су, dakle, egzistencijalni i poetički проблеми.

Treba samo posegnuti за неком од knjiga песника који су били u egzilu, па запаžiti koliko су им свима биле bliske теме: матерњи језик, zavičaj, detinjstvo; потом osećanja која из njih proizilaze – ljubav, бол, patnja, па i mržnja, jer su prognani iz родног kraja, из простора svog odrastanja. Nostalgija, imaginacija, snovi. Otudenost, odbačenost, usamljenost, као и друга ovim osećanjima bliska судбинско-motivska problematika.

Ali, ne mora to uvek biti i stvarno progonstvo. Dovoljan je i само osećaj, jer unutrašnje izgananstvo korespondira sa спољашњим. Pesnik je, као по правилу, изгнанчик биће – ако i nije prognan iz stvarnosti, onda on beži od nje. Traga za неком другом stvarnošću коју ће moći da nazove svojom, a mi je kasnije prepoznajemo kao песничу. Da li je она мање autentična od stvarnosti других ljudi?

Ovde se, naravno, ne iscrpljuje naša tema. Puno тога je pisano o smislu lutanja, graničnim situacijama. Указаћемо само на једну, paraboličnu: *Istok – Zapad*. Istok – Izlazak. Zapad – Zalazak. Podrazumevamo – Sunce, njegovo Rađanje i Umiranje, али bi se ово, više nego metaforično moglo odnositi i na put песника emigranata. Njihovo kretanje od izlaska (Istok), prema zalasku (Zapad). Pridodamo li tim stranama sveta i odrednicu Evropa, eto nam i logične, dakle sasvim prirodne putanje која nas prati od Jutra do Mraka, od Buđenja do ponovнog Usnuća, od Rođenja do Smrti. Da li je i zato to predodređeno pesnicima који ne mogu побeći od svoje судbine, као ni od ове, ma koliko oveštale, globalne metafore.

Lod, 2001.